

نقش دبیران تاریخ در رشد خلاقیت دانش‌آموزان

سکینه سلیقه‌دار

آموزش و پرورش منطقه ۴ تهران

کلیدواژه‌ها: تاریخ، آموزش تاریخ، خلاقیت.

مقدمه

دانش‌آموزان ما همانند پرنده‌ای که تازه بال درآورده است همیشه در تکاپو و جست‌وخیزند و همواره سؤال‌های جدیدی به ذهن آن‌ها خطور می‌کند.

اما برخی والدین، معلمان و مربیان به دلیل عدم برخورداری از دانش و آگاهی کافی و به علت آشنا نبودن با علم و پرورش فکر و اندیشه، قادر به پاسخ‌گویی دقیق، روشن و علمی به سؤالات بچه‌ها نیستند؟ و چون چنین توانایی را ندارند معمولاً طفره رفته و در مقابل سؤالات مکرر آن‌ها برخوردهای غیرمنطقی و خشن انجام می‌دهند، تا جایی که به تدریج نوعی ترس و تردید دانش‌آموز را فرامی‌گیرد و سبب می‌شود دانش‌آموز عطای سؤال را به لقایش ببخشد. این امر اگرچه ظاهراً آسایش خاطر بزرگ‌ترها را همراه دارد اما خلاقیت و ابتکار دانش‌آموز را تضعیف و چه بسا به نیستی تهدید می‌کند. بنابراین اگر دبیران، به‌ویژه دبیران تاریخ، بازنگری منطقی و برخورداری از پشتوانه‌ی علمی - پژوهشی در روش‌های تدریس خود داشته باشند، در واقع کیفیت کار خود را تضمین نموده و گامی مؤثر در جهت افزایش علاقه و توسعه‌ی خلاقیت دانش‌آموزان برداشته‌اند.

طرح مسئله

شاید یکی از دلایل این که برخی دانش‌آموزان نسبت به درس تاریخ بی‌علاقه‌اند ناشی از روش‌های تدریس دبیران باشد. لذا جای سؤال است که چه تمهیدات و شگردهایی می‌توان به کار بست تا دانش‌آموزان با علاقه این درس را فراگیرند. در این مقاله سعی شده است نقش دبیران تاریخ در توسعه‌ی خلاقیت، شناسایی و راهکارهایی برای پرورش این توانایی در دانش‌آموزان پیشنهاد شود.

یادگیری خلاق

برای رشد خلاقیت و نواندیشی در دانش‌آموزان، باید نخست به درک درست و روشنی از شرایط موجود برسیم و در گام بعدی بر مبنای فلسفه‌ی تعلیم و تربیت و هدف‌های اصولی و معیارهای علمی معتبر بکوشیم، تصویر روشنی از زمینه‌های

بروز خلاقیت در دانش‌آموزان ترسیم کنیم. در این صورت می‌توان با کم‌ترین وقت، انرژی و سرمایه مسیر پرورش و شکوفایی خلاقیت‌ها و نواندیشی‌های دانش‌آموزان را هموار ساخت و آن‌ها را به سوی یادگیری خلاق سوق داد.

در این خصوص مطالب خود را بر محور دو سؤال زیر بیان می‌کنم:

۱. برای خلاق ساختن دانش‌آموزان

چه اقداماتی می‌توان انجام داد؟

۲. دبیران تاریخ چگونه می‌توانند

در توسعه‌ی خلاقیت دانش‌آموزان

- همراه کردن آموزش و یادگیری
 بپژوهش؛
 - تلاش در جهت افزایش عزت نفس
 در دانش‌آموزان؛
 - استفاده از ابزار مناسب در تدریس؛
 - فعالیت در حیطه‌ی کاری خود. مثلاً
 اگر شما یک طراح هستید افکارتان تنها
 در رشته‌ای در آن مهارت دارید خوب کار
 می‌کند، در سایر رشته‌ها چندان نتیجه‌ای به
 دنبال نخواهد داشت؛
 - ایجاد تغییراتی در محیط اطراف
 خود؛

مفاهیم خلاقیت و راهکارهای پرورش
 و تقویت آن در فراگیران
 - تغییرات اساسی در کتاب‌های
 درسی (در این خصوص در سال‌های
 اخیر تغییراتی مثبت در کتاب‌های
 درسی صورت گرفته است).
 - افزایش سطح معلومات معلمان
 و توصیه به آن‌ها به مطالعه‌ی زیاد؛
 - تغییر در شیوه‌های ارزشیابی و
 امتحانات؛
 - ایجاد محیط شاد در مدارس
 برای فراگیران؛

نقش شایسته ایفا نمایند؟
 یک جنبه‌ی بسیار مهم در امر
 خلاقیت وجود شرایط لازم برای
 بروز این استعداد است، «رولامی»
 معتقد است که تفکر خلاق، نمایش
 بالاترین درجه‌ی سلامت عاطفی، و
 عبارت است از ابراز وجود افراد سالم
 در جریان خودبه‌سازی و تکامل نفس
 خویش
 برای خلاق ساختن دانش‌آموزان
 می‌توان اقدامات زیر را به کار بست:
 - آشنا ساختن مدیران و معلمان با

– بها ندادن به ایده‌ی شکاف میان دو نسل؛
– و بالاخره با طراحی خلاق مدارس، خلاقیت را در دانش‌آموزان توسعه دهیم.
به جهت پرهیز از طولانی شدن مطلب، به توضیح بندهای ذکر شده نمی‌پردازم.
۲. این سؤال معمولاً بسیار مطرح می‌شود که چرا یک کشور پیشرفت کرده در حالی که کشوری دیگر از نظر منابع اولیه و امکانات بهره‌وری دارای شرایط بهتری است عقب‌مانده است. چه عامل مهمی در شرایط مشابه باعث پیشرفت و موفقیت بعضی و باعث عقب‌ماندگی و عملکرد ناصحیح بعضی دیگر می‌شود؟
امروز جامعه نیازمند افرادی است که فکر و خرد خود را حاکم بر اعمال خویش

امروز جامعه نیازمند افرادی است که فکر و خرد خود را حاکم بر اعمال خویش قرار دهند و مشکلات را به گونه‌ای ابتکاری از سر راه خود بردارند

قرار دهند و مشکلات را به گونه‌ای ابتکاری از سر راه خود بردارند. حال باید دید دبیران تاریخ چگونه می‌توانند در توسعه‌ی خلاقیت دانش‌آموزان نقش ایفا کنند؟ در پاسخ به این سؤال نخست باید دید که معلم تاریخ از چه طریقی می‌تواند دانش‌آموزان را به درس تاریخ علاقه‌مند کند و آن‌ها را به فکر وادارد.
مواردی را که می‌توان برشمرد عبارت‌اند از:

– محققان گزارش می‌دهند در درس‌هایی مانند زبان، تاریخ، جغرافیا، اقتصاد، زیست‌شناسی، زمین‌شناسی و موارد مشابه اجرای نمایشنامه‌ای مباحث درسی، نتایج مثبتی داشته و یادگیری را

عمیق‌تر می‌کند. هم‌چنین نقاشی و سایر کارهای هنری به حل بیهیمنی مسئله کمک می‌کند. بنابراین آمیختن عمیق درس‌ها با هنر یک راه‌کار پیشنهادی است.
– از دانش‌آموزان بخواهیم که به جای ارائه‌ی گزارش ساده از یک کتاب، آن را شخصاً ارزیابی کرده و نظر خود را بگویند. به این ترتیب آن‌ها را به داشتن ایده‌های بکر و نو تشویق نموده و نگارش داستان و مقاله، زمینه‌ی ایده‌ی فرد و تفکر خلاق را در دانش‌آموزان بهتر فراهم می‌کند.

– دبیر تاریخ موفق کسی است که بتواند کلاس درس را به جای معلم محوری به صورت دانش‌آموز محوری اداره کند و دانش‌آموز در امر یادگیری، دخالت مستقیم و اساسی داشته باشد و فرایند تدریس و تعلیم و تربیت به روش حل مسئله، روش تهیه‌ی طرح یا پروژه، روش بحث آزاد و پروژه‌های گروهی متناسب با موضوع و موفقیت درسی اجرا و توسط دبیر تاریخ تنظیم گردد. حفظ کردن مطالب کتاب و یا گوش کردن به سخنان معلم رشد قوه‌ی ابتکار را در شاگردان در پی ندارد. پس مطالب درسی را به صورت معما و مسئله برای دانش‌آموزان طرح کنیم تا با این کار آن‌ها قادر به تجزیه و تحلیل مسائل مختلف بشوند.

– استفاده از روش بارش مغزی:
پس از این که مسئله‌ای در کلاس ارائه شد، از دانش‌آموزان بخواهیم تفکر کنند و بدون نگرانی نظرات خویش را بگویند؛ و بگوییم حتی اگر اشتباه کنند، مهم نیست؛ چون ممکن است همین اشتباهات به بینش مثمرتری منتهی شود.

– ارتباط دادن بچه‌ها با اذهان خلاق:
ما دبیران تاریخ می‌توانیم از گفتار و کردار متفکران و رهبران مشهور صحبت کنیم، زیرا یکی از مهم‌ترین عوامل مؤثر در تحریک انرژی خلاق است و می‌تواند شعله‌ی آفرینش‌گری دانش‌آموزان را برافروزد و

روح اشتیاق به رقابت در آنان بدهد.
– تشویق اندیشه‌های بکر: شیوه‌ی برخورد با اندیشه‌های دانش‌آموزان بسیار مهم است؛ حتی اگر ایده‌ی غیرممکنی را بیان کنند، زیرا این می‌تواند به پرورش قوه‌ی تخیل فرد بینجامد.

– به کارگیری قوه‌ی تخیل و هنر پرسش: به دانش‌آموزان کمک کنیم تا از قوه‌ی تخیل خود استفاده کنند و سؤالاتی بپرسیم که در پاسخ به آن، از تخیلات خود الهام گرفته باشند. این شیوه در تقویت اندیشه و تفکر مؤثر است.

– طرح سؤالات چندپاسخی:
سؤالاتی برای دانش‌آموزان طرح کنیم که پاسخ‌های متفاوتی داشته باشد تا دانش‌آموز برای پاسخ‌گویی به آن، ناچار شود از تفکر و قوه‌ی خلاقیت خود استفاده کند.

سؤال بحث با عنوان «چه اتفاقی می‌افتاد اگر؟» یا «به چند طریق مختلف...» این گونه سؤالات با استفاده از قوه‌ی ابتکار و تخیل، فکر خلاق بچه‌ها را گسترش می‌دهد.

■ چه زمانی کلاس درس تاریخ موفق است؟

الف) هنگامی که معلمان ما با سه رکن تدریس، یعنی محتوای درس‌ها، روش تدریس و شناخت دانش‌آموزان آشنا باشند و در جهت افزایش دانسته‌های خود بکوشند. در این صورت بهتر می‌توانند در شکل‌گیری درس، ایجاد علاقه در دانش‌آموزان و فراهم ساختن امکان خلاقیت و بروز استعداد نقش ایفا نمایند. یکی از ویژگی‌های لازم برای پرورش مسائل تاریخی، داشتن نگاه عمیق به مسائل است و این که معلم بتواند مسائل تاریخی را تحلیل کند، زیرا تحلیل ماندگارتر است. هم‌چنین معلم تاریخ وقتی موفق است و زمانی می‌تواند در ایجاد خلاقیت نقش داشته باشد که شیوه‌ی آموزش مطالب تاریخی را بداند و برای تفهیم بهتر تاریخ،

در برنامه‌ی دانش‌آموزان

- افزایش بازدیدها و حضور بچه‌ها در موقعیت‌های عینی که باعث افزایش و پایداری یادگیری می‌شود.
- آشنا کردن دانش‌آموزان با افراد برجسته‌ی تاریخ
- چیدن میز و نیمکت در کلاس به صورت میزهای کوچک ۴ نفره تا مباحثه و گفت‌وگو بیشتر و بهتر صورت بگیرد. البته این طرح در مورد کلاس‌های شلوغ عملاً امکان‌پذیر نیست.

داشته باشیم: تقویت حس اعتماد به نفس و خودباوری در دانش‌آموزان، تشویق دانش‌آموزان به حدس زدن، اهمیت جدی دادن به امر آموزش، ابتکار عمل و خلاقیت، دادن فرصت برای بیان احساسات مثبت و منفی به دانش‌آموزان، پرهیز از تمسخر یا تهدید، شرم‌نדה کردن و تنبیه، توجه به تفاوت‌های فردی دانش‌آموزان، تشویق و معرفی دانش‌آموزان موفق و خلاق، تعلیم «اصل خواستن توانستن است» به دانش‌آموز، ترتیب دادن سخنرانی برای

مطالب را از کلی به جزئی ارائه کند و نقطه‌ی عطف موضوع را مدنظر قرار دهد. امروزه، به جای آن‌که دانش‌محض آموزش داده شود، باید به کاربردهای دانش آموخته شده نیز توجه داشت و این مهم امکان‌پذیر نیست مگر با تبدیل برنامه‌های درسی خشک به برنامه‌های انعطاف‌پذیر.

ب) آشنایی با رویکردهای جدید آموزشی: در آموزش و پرورش سنتی به تفاوت‌های فردی توجهی نمی‌شود. بلکه غالباً یک برنامه و یک روش برای آموزش همه‌ی دانش‌آموزان ارائه می‌شود. اما با تغییر نگرشی که امروزه در امر آموزش به وجود آمده، دیگر معلم، محور آموزش نیست، بلکه در فرآیند یاددهی - یادگیری، بین معلم و دانش‌آموز نوعی مشارکت عملی می‌شود و در کلاس به جای فعالیت محض معلم، دانش‌آموز نیز فعال است. بنابراین از اهم مسائلی که باید مورد توجه قرار گیرد آشنایی با رویکردهای جدید آموزشی است، زیرا با یک نسخه‌ی واحد نمی‌توان آموزش داد، بلکه با به‌کارگیری روش‌های فعال در فرآیند آموزش می‌توان لحظات آموزشی را برای فراگیران لذت‌بخش ساخت.

دبیر تاریخ موفق کسی است که بتواند کلاس درس را به جای معلم محوری به صورت دانش‌آموز محوری اداره کند و دانش‌آموز در امر یادگیری، دخالت مستقیم و اساسی داشته باشد

- فراهم کردن زمینه‌ی انجام کارهای مختلف هنری، علمی و... در مدرسه
- ایجاد انگیزه، با دادن امتیازات مادی و معنوی به معلمین، یعنی کسانی که در حقیقت مجریان اصلی برنامه‌ی درسی هستند

شخصیت‌های خلاق دانش‌آموز، پرورش انتقاد سازنده و نه فقط انتقاد کردن، و بالاخره هدایت دانش‌آموزان به دخل و تصرف در مسائل و مفاهیم.

پیشنهادها

- برای مساعد شدن زمینه‌ی مطالعه و تحقیق میدانی، علاوه بر بها دادن بیش از پیش نظام آموزش و پرورش به این مهم، لازم است سازمان میراث فرهنگی در حفظ و نگهداری این سرمایه‌ی رایگان به هر شکل ممکن و به بهترین وجه کوشش کند. استفاده از کتابخانه‌ها، موزه‌ها، مراکز تحقیقاتی و پژوهشی درس تاریخ باید مدنظر باشد.

ج) ابزار و امکانات به کار گرفته شده برای آموزش تاریخ: برای این که کلاسی خلاق و پویا داشته باشیم علاوه بر این که معلم تاریخ سعی دارد کارش را با جدیت و علاقه انجام دهد، جهت بالا بردن بازدهی کلاس، توجه به ابزارهایی چون تهیه و نمایش فیلم و بازدیدهای علمی می‌تواند بسیار مؤثر باشد. زیرا می‌توان گفت، کتاب تنها یک کپی است، در حالی که آثار باستانی اسناد اصیلی هستند که در جای جای این خاک عزیز پراکنده‌اند. اگر بازدید از مکان‌ها و میراث فرهنگی در برنامه‌های تاریخ قرار گیرد، بسیار تأثیرگذار و پسنندیده خواهد بود.

- مدیران مدارس، همکاری لازم را با دبیران محترم تاریخ داشته باشند و چه از نظر برنامه‌ریزی هفتگی این درس و چه از جهت برنامه‌ی امتحانی ترم، کلابینش خود را نسبت به درس تاریخ اصلاح نمایند.
- کاهش حجم کتاب‌های درسی
- قرار دادن ساعات مطالعه و کتابخانه

به‌طور کلی به این نکات توجه ویژه

منابع

۱. روزنامه‌ی همشهری، افزایش کارایی مغز با طراحی خلاق مدارس، شنبه ۲۷ اردیبهشت ۱۳۸۲، سال یازدهم، شماره‌ی ۳۰۵۲ ص ۱۹.
۲. روزنامه‌ی همشهری، فرایند یاددهی و یادگیری در مدارس با رویکرد پژوهش‌محوری، سه شنبه ۱۰ دی ۱۳۸۱، تهران، سال یازدهم، شماره‌ی ۲۹۴۳، ص ۱۹.
۳. فاضلی‌پور، طوبی، ویژگی‌های کلاس یادگیرنده، رشد آموزش تاریخ، تهران، ۱۳۸۵، شماره‌ی ۲.
۴. روانشناسی پرورشی، سیف - علی‌اکبر، تهران، آگاه، ۱۳۶۸.
۵. مهارت‌های آموزشی و پرورشی شعبانی - حسن، تهران، سمت، ۱۳۷۱.
۶. درآمدی بر انسان شدن، راجرز - کارل، ترجمه‌ی قاسم قاضی، تهران، دانشگاه آزاد اسلامی، ۱۳۶۹.
۷. لندجورج، و جارمن‌یت، آینده‌ی خلاقیت و خلاقیت آینده، ترجمه‌ی دکتر قاسم‌زاده - حسن، تهران، ناھید، ۱۳۷۹.
۸. دونو، ادوارد. خلاقیت کارآمد مدیریت فکر، ترجمه‌ی قاسمی نیک‌بخش - ملک‌دخت، تهران، اختران، ۱۳۸۶.